

RESSENYES

VALDIVIELSO, Joaquín (2011)

Ciudadanos, naturalmente: Reciclar los valores cívicos en clave ecológica
Barcelona: Horsori, 148 p.

En els darrers temps, la ciutadania s'ha tenyit de verd. Com s'explica, si no, que, cada vegada més, hom consideri un deure cívic separar els residus en contenidors de colors diferents? Què en podem dir del fet que pràcticament es transmeti en directe per televisió el nivell de retrocés del gel dels casquets polars? És casual que immensos poders fàctics lliurin una batalla contra el món de la ciència ambiental per negar la certesa del canvi climàtic? Tot plegat fa pensar que els requisits del «bon ciutadà» s'hagin ampliat darrerament amb la incorporació de compromisos nous, com ara el de modificar els nostres hàbits de consum en clau ecològica (cotxes més eficients, habitatges més sostenibles energèticament, disminució i reciclatge de residus sòlids), o fins i tot d'eixamplar l'esfera moral incloent-hi uns altres éssers vius no humans. Altrament dit: se'ns crida a actuar amb una nova responsabilitat ambiental. Com s'insereixen els plantejaments sobre la ciutadania dins d'aquesta cruïlla? Es poden «reciclar» els nostres valors cívics en clau ecològica? Aquesta és una de les preguntes principals que mira de respondre Joaquín Valdivielso en el seu darrer

llibre *Ciudadanos, naturalmente* (Horsori, 2011).

L'autor, professor titular de Filosofia Moral de la Universitat de les Illes Balears, és un estudiós de la filosofia política contemporània i, especialment, de la filosofia moral i política del medi ambient: dues vessants i sensibilitats que queden perfectament representades a la seva tesi doctoral sobre André Gorz. Endemés, l'autor de *Ciudadanos, naturalmente* combina la seva recerca teòrica i acadèmica amb col·laboracions en estudis i anàlisis sociopolítics en l'àmbit local balear, a més de dedicar-se a l'activisme ecologista treballant amb organitzacions tan importants com el GOB.

En aquesta obra, Valdivielso no dubta a entaular un diàleg amb tot un ventall de personatges que van des d'individus anònims fins a vertaders clàssics del pensament polític. D'aquesta manera, en el llibre ens podem trobar parlant amb Steven Vromman, aquell home que un bon dia decidí reduir de manera dràstica la seva petjada ecològica, i poc després podem estar discutint aspectes espinosos del liberalisme polític de tot un Rawls o un Locke; podem passar de l'anàlisi de la

polèmica sobre l'assignatura d'educació per a la ciutadania fins al paper controvertit d'Al Gore fent proselitisme de la causa ecologista. Tot plegat sense oblidar-nos pas de Habermas, Nancy Fraser, Marshall, Dobson o Van Steenberguen, tots els quals són pensadors que han fet grans aportacions als debats sobre ciutadania, cadascú des dels seus propis plantejaments.

A ningú no se li escapa, per tant, la complexitat de la tasca de comprendre com pot adequar-se la noció de ciutadania a la nova realitat ambiental. Una escomesa que l'autor aborda de manera força didàctica, en el sentit que s'empra un llenguatge rigorós però sense caure en l'academicisme, o que es donen al lector les fites mínimes per seguir aprofundint en els temes, però sense la necessitat de posar-hi carregoses citacions a peu de pàgina.

El llibre s'estructura en tres parts prou diferenciades. A la primera, se'ns presenten formes noves de ciutadania tenyida d'ecologia, com ara el «ciudadà de Kioto», el «ciudadà de la Terra» o el «ciudadà sostenible». Totes aquestes manifestacions de «ciutadania ecològica», malgrat les diferències que presenten, s'oposen d'alguna manera a la ciutadania industrial tan característica de les darreres dècades. Són, per dir-ho així, un corollari de la ciutadania global, resultat de la dimensió global que s'albira en les relacions socials. Tanmateix, constitueixen formes limitades de ciutadania, puix que reclamen un compromís i una conscienciació de tall individual, però defugen la qüestió del poder.

A la segona part del llibre, s'hi agafen alguns exemples recents que il·lustren a la perfecció què passa quan es barregen —sovint interessadament— qüestions de ciutadania, medi ambient, normes cíviques, etc. El canvi climàtic antropogènic, el suposat adoctrinament per part de l'Estat en qüestions morals i el cas de l'educació per a la ciutadania i les sentèn-

cies dels tribunals referents a aquesta qüestió, com també la polèmica al voltant de la projecció a les escoles del documental d'Al Gore són alguns d'aquests exemples.

Tot plegat serveix a l'autor per portar el debat al terreny de la ciutadania. Com ho fa exactament? Recapitulant el tarannà dels arguments conservadors i neoconservadors, però sobretot dels arguments liberals i dels comunitaristes i la seva crítica pluralista al ciutadanisme: què passa quan la definició dels valors i les finalitats de la vida implica la coparticipació dels subjectes plurals?

Heus aquí el bessó de la qüestió. On rau el fonament de la defensa cívica del medi ambient? El trobam en principis extrapolítics —i aliens a la raó pública—, com ara, per exemple, Déu o la raó en el cas dels drets humans? Tot d'una, veurem que una via de superació d'aquestes dificultats passa per fer quelcom ben diferent: veure que la concepció del medi ambient és una qüestió política. La ciència consensual del clima satisfà tota una sèrie de valors epistèmics i deliberatius; això provoca que aquesta no es pugui descartar per ser un valor extrapolític. Aquest fet, unit a la impossibilitat d'una neutralitat axiològica, porta l'autor de *Ciudadanos, naturalmente* a considerar que l'escrutini crític de la mateixa ciutadania és un valor cívic i, per tant, la dissensió ha de formar part del nucli de la mateixa ciutadania. Ara bé, qualsevol dissensió? La resposta de l'autor és que no, i a més ens aclareix un criteri normatiu per discernir les dissensions: n'hi ha que són procíviques, mentre que d'altres són clarament contracíviques.

La tercera i última part del llibre comença repassant de manera crítica l'enfocament de la ciutadania fet per Marshall. Aquest autor, se'ns explica, «enriqueix» la noció de ciutadania afegint-hi un tercer element, el social, als dos que hom ja considerava tradicionalment constitutius: el civil i el polític.

Aquesta era una manera d'eixamplar el vessó del ciutadanisme: els drets de ciutadania. Tot i que l'element social és més recent històricament —correspon al New Deal—, Marshall argumenta que és plenament constituït de la ciutadania. Tanmateix, com bé explica Valdivielso, la idea que la garantia d'unes condicions mínimes d'existència material és condició de la ciutadania té una llarga història.

Una aproximació a la ciutadania des d'aquest vessant social fa sortir a la superfície una qüestió rellevant: l'aspecte cívic no es pot definir solament des dels drets, sinó que, tant si es vol com si no, presumeix de l'existència d'un espai públic en què es concreta i es realitza el balanç entre l'estatus jurídic i les responsabilitats. Tot plegat és el resultat de llargues lluites històriques pel reconeixement i la realització de drets.

Això entra en ressonància amb el plantejament d'Andrew Dobson quan afirma que el terme *ciutadania* s'ha inclinat massa cap al vessant moralista, de «bon samaritanisme», quan, en realitat, la imatge del ciutadà és, en essència, política, i quan té a veure més amb la justícia que no pas amb la moral. És en aquest sentit que s'afirma que Dobson planteja una ciutadania «postcosmopolita», que supera tant el marc de la ciutadania liberal com de la republicana cívica, si bé manté una orientació universalista, renuncia alhora a subjectes abstractes en benefici de relacions concretes de poder.

Quines repercussions tenen aquestes propostes en el cas de la ciutadania ecològica? La proposta de Marshall entra en certa crisi des del moment en què el compromís civilitzador industrial, amb la ciutadania industrial corresponent, té com a contrapartida la integració en l'espiral de consum i producció sota els imperatius del mercat. Al mateix temps, en la descripció de les distintes ciutadànies ecològiques, el compromís moral definia el seu nucli normatiu i els seus deures cívics transcendeixen la ciutadania indus-

trial en alguns dels seus elements fonamentals. Per al ciutadà ecològic, a diferència de l'industrial, el bé comú no és l'increment del producte econòmic, sinó la seva sostenibilitat ecològica equitativa, i el seu àmbit és planetari, arriba a la Terra, el cicle del carboni, el metabolisme ecològic global.

Ara bé, com remarca Valdivielso, des del punt de vista de la història de la ciutadania, aquest enfocament és estret. Sens dubte, trobarem mil exemples d'actituds cíviques proactives cap al bé comú expressades en termes de ciutadania, però, sense condicions que en possibilitin l'exercici, la ciutadania s'ha considerat, en general, incompleta. Cal també poder, un marc legal i pràctic que reguli i que garanteixi certes condicions que permetin la realització efectiva dels deures.

Una cosa seria que no hi hagués més requisits per a l'adopció d'un estil de vida ecològic que un canvi de consciència. Això no obstant, si la pertinença al col·lectiu dels ciutadans ecològics necessita certes condicions materials, i no només un esperit compromès, la cosa es complica força: la consciència ecològica no sempre té la possibilitat d'esdevenir una norma de la raó pràctica.

Entre Marshall i Dobson hi ha, per tant, el salt d'una concepció moderna de la ciutadania (contractualisme, territorialitat estatal-nacional, publicitat, etc.) cap a una ciutadania ecològica que, en molts d'aspectes (concepció «feminitzada» de les virtuts, dimensió global, naturalesa privada i unilateral de l'obligació, etc.), transcendeix la formulació tradicional.

Tot plegat suposa un intent de descentrar els valors industrialistes. «Cap a on?», es pregunta Valdivielso. S'albiren diferents possibilitats: d'una banda, una perspectiva radical postproductivista que no es conforma amb una reducció dels impactes metabòlics, sinó que obre la porta per escapar dels imperatius del capitalisme; d'altra banda, una perspectiva

moderada, una mena de Green New Deal de perspectiva socialdemòcrata-keynessiana i que, grosso modo, és compatible amb els plantejaments del capitalisme verd. Nogensmenys, aquestes dues opcions entronquen clarament amb els debats actuals en el si dels moviments ecologistes.

Sabem que la ciutadania no és quelcom fix ni immutable. Ans al contrari, cada època i cada context ha anat veient com la ciutadania era el resultat de lluites històriques concretes que l'han anat configurant i, sovint, li han fet d'aixopluc. Aquest procés continua i, ara per ara, la ciutadania es troba trasbalsada per les noves demandes de reconeixement que apareixen en tots els àmbits. Així, les lluites per l'alliberament sexual, cultural i ètnic, per exemple, travessen les formulacions vigents de ciutadania i breguegen per eixamplar-les. El mateix passa, és clar, amb les lluites ambientals i ecologistes que influeixen en l'agenda política i que, de mica en mica, transformen els nostres valors.

Immersos en aquest procés, l'aportació final del llibre de Valdivielso consisteix a fonamentar l'explicació de l'aparició i el canvi de la ciutadania mitjançant la teoria deliberativa de la democràcia de Habermas i seguidors, de la qual emergeix una raó pública deliberativa no exempta d'assumpcions i compromisos —per tant, que no és neutral—, però disposada tothora a revisar-los críticament. Segons l'assaig, alguns dels avantatges de la teoria deliberativa és que ens atorga un recer confortable per entendre el sorgiment i l'evolució de la ciutadania sense caure en idealismes simplificadors i, alhora, no perdre de vista la dimensió normativa, cosa que ens permet de ficar queixalada en alguns dels debats ciutadans i ciutadanes de més polèmica actualitat.

Sí que s'hi troba a faltar, per exemple, el tractament dels debats que es plan-

tegen des de diverses línies d'activisme i pensament polític d'esqueres, que, d'una manera o altra, impugnen amb duresa la «ciutadania». Ens referim a postures que defensen que el consens al voltant de la ciutadania o categories que hi estan lligades, com ara l'esfera pública, tenen quelcom de coercitiu o, si més no, són problemàtiques. Al cap i a la fi, constatarem amb freqüència que el «civisme» i les «normatives cíviques» que promouen diverses institucions no fan més que buidar de contingut el terme i tapar polítiques que atempten contra la dignitat bàsica de les persones.

Per resumir-ho, direm que el llibre es defensa prou bé en el cos a cos amb les crítiques que «des de la dreta» es fan a la ciutadania; en canvi, s'omet el debat explícit amb les crítiques a la ciutadania que vénen «des de l'esquerra», des d'algunes línies del marxisme i de l'anarquisme. És clar que no es pot tenir tot en un assaig de cent-cinquanta pàgines, però hagués estat igualment interessant per a les persones lectores trobar-hi algunes pinzellades d'aquest debat.

No hem d'oblidar pas que, en definitiva, el repte d'aquest llibre és creuar, amb totes les conseqüències, els termes *ciutadania* i *ecologia*. I quines en són les conseqüències? L'esforç de revisar i comparar el pensament d'autors que han enriquit, eixamplat i problematitzat —polititzat, en definitiva— el camp de la ciutadania. Si el que hom hi busca és un assaig rodó, rigorós i que ha fet la feina de «separar el gra de la palla», lliurant-nos en poques pàgines un retrat fresc dels problemes i dels reptes de la ciutadania ecològica, si el llegeix, no se'n penedirà.

Arnau Matas Morell

Universitat de les Illes Balears

